

مؤسسه‌ی فرهنگی- هنری ماهور

تهران، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف

کدپستی ۱۶۱۱۹۷۵۵۱۶

تلفن: ۷۷۵۰۲۴۰۰ فکس: ۷۷۵۰۶۵۵۳

www.mahoor.com

info@mahoor.com

سرگذشت موسیقی ایران

سه جلد در یک مجلد

نسخه‌ی کامل

نوشته‌ی روح‌الله خالقی

تصویرگر جلد: مهدی فراهانی

ویراستار: محمد افتخاری

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: حمید قربان‌جو

تهیه‌ی اسلاید عکس‌های ضمیمه: داوود صادق‌سا

پالایش عکس‌های متن: سامان موسوی

چاپ چهارم: ۱۴۰۰

تعداد: ۱۰۰۰ جلد

لیتوگرافی: باران

چاپ: معرفت

صحافی: معین

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۴۰۹-۵۲-۰ ISBN: 978-964-6409-52-0

فهرست مطالب

جلد اول

۱۹	چرا این سرگذشت را می‌نویسیم؟
۲۵	چند نکته
۲۷	مقدمه‌ی تاریخی: نظری به گذشته
	ارزش موسیقی این دوره، موسیقی مجالس عروسی و مهمانی، تشخیص موسیقی و تأثیر آن، موسیقی درباری و اندرون شاهی، پایان مقدمه
۵۱	آغاز سرگذشت
	تأثیر سرودها
۵۵	ویولن همسایه
۵۷	کمانچه چیست؟ سرگذشت نوازندگان این ساز
	سابقه‌ی کمانچه، کمانچه‌کش‌ها، حسین‌خان، رامشگر، چنگی، یک اشاره
۶۵	تارِ عموجان
	استاد زمانه، نوای تار، گاردن‌پارتی
۷۱	کنسرت‌های انجمن اُخوت
	محفل اهل صفا، نغمه‌ی درویشان
۷۷	دنباله‌ی سرگذشت
	دیروز و امروز، مقایسه‌ی آهنگ‌ها

- ۸۱ **خاندان هنر: مشهورترین تارزن‌ها**
 آقاعلی اکبر، آقاغلام حسین، شاگردان آقاغلام حسین، فرزندان آقاعلی اکبر، میرزاعبدالله، شاگردان
 میرزاعبدالله، شاگردان دیگر، فرزندان میرزاعبدالله، روش استاد، درگذشت، آقاحسین قلی، سبک
 استاد، نصیحت استاد، پر کردن صفحه، معاصرین آقاحسین قلی، شاگردان آقاحسین قلی، سایر
 شاگردان، خانواده‌ی آقاحسین قلی، فوت استاد، سابقه‌ی تاریخی تار
- ۱۰۹ **سنتورزن: سرگذشت این ساز**
 مجلس اُنس، سنتورخان، محمد صادق خان، علی اکبر شاهی، حسن سنتوری، سماع حضور
- ۱۱۹ **سازندگان آلات موسیقی**
 یحیی دوم، صنعت‌گران دیگر، تذکر
- ۱۲۳ **ارکستر سه‌نفری**
 اولین سفر، به‌سوی شیراز
- ۱۲۹ **شهر گل و بلبل**
 مدرسه‌ی دیروز و امروز، محضر فرصت، بحورالاحسان، موزیکچی‌ها، قانون‌زن، جلال قانونی،
 نوازندگان قانون
- ۱۳۷ **موسیقی نظامی: نقاره‌خانه، مدرسه‌ی موزیک**
 سرود جنگ، نقاره‌خانه، هنگامی که نقاره می‌کوفتند، وفاداری نقاره‌چیان به رسم گذشته،
 انتقال نقاره‌خانه، موسیقی قراولان شاهی، آلات نقاره، مدرسه‌ی دارالفنون، موزیک دارالفنون،
 مواردی که موزیک نواخته می‌شد، کارهای لومر (سلیمان خان، غلامرضاخان سالارمعزز، حسین
 هنگ‌آفرین، ناصر همایون، ابراهیم آژنگ، نصرالله مین‌باشیان)، سایر رؤسای موزیک، مدرسه‌ی
 موزیک، دیپلمه‌های مدرسه‌ی موزیک
- ۱۶۳ **موسیقی ایرانی با سازهای اروپایی**
 نوازندگان پیانو (معمدالملک یحیایان، محمود مفتح، مشیرهمایون)، شاگردان مفتح (حسین
 استوار، مرتضی محجوبی)، نوازندگان ویولن (تقی دانشور، جهانگیر مراد، شهباز برمکی)، نوازندگان
 فلوت، نوازندگان قره‌نی
- ۱۷۹ **بازگشت**
 منزل به منزل، قصه‌ی کوتاه، در اصفهان
- ۱۸۷ **نمایش رستاخیز [میرزاده‌ی عشقی]**
 شاعر ناکام، نتیجه
- ۱۹۱ **داستان نی‌زن**
 طاق نصرت، جشن عروسی، آهنگ نی، نایب اسدالله، چند نی‌زن، نی چیست؟

۱۹۷	یاپیرجان
		کودکی درویش، موزیک ملیجک، شاگردی آفاحسین‌قلی، درویش و شعاع‌السلطنه، موسیقی ضربی زمان درویش، داستان پیش‌درآمد، آثار درویش (پیش‌درآمدها، رنگ‌ها، تصنیف‌ها، قطعات متفرقه)، پر کردن صفحه، کنسرت‌ها، خصوصیات هنری، خواص اخلاقی، مرگ درویش، به یاد درویش
۲۱۵	گفت‌وگویی درباره‌ی یک آهنگساز [رکن‌الدین مختاری]
۲۱۹	موسیقی مذهبی
		مذهب و موسیقی، شروع عزاداری، دوره‌ی صفویه، دوره‌ی قاجاریه، تعزیه هنر می‌شود، شبیه‌ها متناسب بودند، تعزیه‌گردان، تشریفات تعزیه (عَلَم شاه، خلعت و پیشکش)، نقش تعزیه در موسیقی ما، تعزیه‌خوان‌های خوش‌آواز که شهرت یافته‌اند (ابوالحسن اقبال آذر)، روضه‌خوانی، روضه‌خوان‌های خوش‌آواز، نوحه‌خوانی، اشعار نوحه، اذان و مناجات
۲۳۹	آوازخوانی
		شعر و موسیقی، آواز، خوانندگان قدیم، متأخرین (شیخ محمود خزانه، سیدعبدالرحیم، علی‌خان)، طاهرزاده (آمدن به تهران، داستان سیدرحیم، مسافرت‌ها، سبک طاهرزاده، بهترین خاطره)، سلیمان امیرقاسمی
۲۵۱	سخنی از تصنیف‌ها
		نمونه‌ی تصنیف‌هایی که آهنگ‌شان را نمی‌دانم، آنچه عارف ذکر می‌کند، نمونه‌ی تصنیف‌های قدیمی که آهنگ‌شان را می‌دانم، علی‌اکبر شیدا
۲۶۱	خوانندگان تصنیف
		اهمیت تمبک، سلیقه‌ی تمبک‌زن، ضرب و تصنیف (آقاجان، تقی‌خان، حاجی‌خان، عیسی آقاباشی)، حاجی‌خان، عبدالله دوامی
۲۶۷	تصنیف‌های وطنی
		کنسرت عارف، تصنیف‌های عارف، مقام عارف، تلفیق شعر و موسیقی
۲۷۷	شاگردان درویش
		حسین‌قلی غفاری، شکری، علی‌محمد صفایی، عبدالله دادر، موسی معروفی، مرتضی‌نی‌داود، ابوالحسن صبا، حسین سنجری، ارسلان درگاهی
۲۸۷	نوازندگان دیگر
		علی‌اکبر شهنازی، احمد عبادی، رضا محجوبی، حسین یاحقی، علی‌اکبر شاهی
۲۹۷	زن و هنر
		زن هنرمند، زن‌های نوازنده، مطربان، خوانندگان، رقاصان، انواع رقص (رقص با زنگ، رقص با گیلان، معلق زدن، رقص با شمعدان و لاله)، اجرای رقص، پایان موضوع

۳۱۱	ردیف موسیقی ایرانی
۳۱۷	پایان سخن
۳۲۱	فهرست تصنیف‌ها

جلد دوم

۳۲۵	دیدار استاد دستور تار، مدرسه‌ی موسیقی، چه خبر بود؟
۳۲۹	خریدار تو نغمه‌های ناشنیده، تار وزیری
۳۳۳	گم‌شده‌ام که بود؟
۳۳۵	دل‌تنگ اشتیاق هنر، افتتاح ارکستر، نیم‌شب، دل‌تنگ، یاران باصفا
۳۴۱	یاران هنردوست شخصیت هنرمند
۳۴۵	کلوب موسیقی مقدمات تأسیس، تارها، نت‌های ارکستر، اعضای کلوب، برنامه‌ی کلوب
۳۴۹	آغاز کارهای هنری استاد محیط خانوادگی، شیپورچی، شوق موسیقی، آغاز تحصیلات موسیقی، مجلس آقاحسین‌قلی، داستان نوشتن ردیف، طرز کار
۳۵۹	زندگی سیاسی هنرمند افسر ناراضی، سرباز مجاهد، سفر استرآباد، ورود به حزب، سفر همدان، قلعه‌ی زندان، کنج فراغت، سفر بیرجند، به سوی اروپا
۳۶۹	انتظارات استاد دشواری‌ها
۳۷۳	شوق هنر سه یار یک‌دل، به‌سوی موسیقی، مکان استاد، رفقای دیگر
۳۷۷	شیفته‌ی موسیقی اندرز پدر، به‌یاد مادر، راه هنر، دل‌شیدایی
۳۸۱	موسیقی‌شناس سخنان هدایت، حُسن تصادف، موسیقی‌شناسان، تألیفات هدایت

۳۸۷ چگونه آواز می‌خواند؟ مقایسه‌ی سبک، عبدالعلی
۳۹۱ چند آهنگ گوشه‌نشین، سوز من، دو آهنگ از اشعار مولوی، اشعار حافظ
۳۹۳ عاشقِ ساز و دوست نامه‌ها، گلِ گلاب
۳۹۷ سرودهای وطنی وضع زمانه، سرود سازی، سرود کودکان، سرود ورزشی، پیشنهادهای وزیری، معلم شدم
۴۰۱ شور و گرئیلی شور، گرئیلی، موسیقی وزیری
۴۰۵ عشق استاد روش استاد، دو عاشق، زبان عشق، پس از چند روز، افکار پریشان، ناامید
۴۱۵ چهار کنسرت فکر تازه، زیر درخت بید، موفقیت ما، هنگام خداحافظی
۴۲۱ فردا صبح روز بعد، خیالات گوناگون، باز هم به‌سوی مدرسه، در انتظار تصمیم استاد، نشاط و خرمی
۴۲۷ بیلاق راه‌پیمایی، برنامه‌ی ما، تصنیف سازی، سرود صبح، وصال دوست، جور فلک، دوستان کلنل، نقاش هنرمند، دره‌ی امامه، شهرستانک، سخنان روستایی، سؤال و جواب، ویولن صبا، کاخ سرنگون، نصایح کمالی، ساز استاد، به‌سوی قلعه‌ی توجال، در خط‌الرأس، در پناه چادر، ساز و آواز عاشقان، عشق دهاتی، رقص و شادمانی، پایان بیلاق
۴۵۱ خطابه‌ها خطابه‌ی اول، خطابه‌ی دوم، خطابه‌ی سوم، گفته‌های ناشنیده، اظهارنظر
۴۶۳ کار خویش انتقاد ناروا، غمگین، کار خویش
۴۶۷ به سوی تخت نظری به تاریخ، اصل مقصود، نغمه‌ی صبا، دنباله‌ی مطلب
۴۷۱ چند آهنگ دیگر دزدی بوسه، رقص دختر من، والس دو نامزد، تذکر

- ۴۷۷ کوشش در راه پیشرفت زنان
کلاس دختران، کلوب خانم‌ها، سینمای زنان
- ۴۸۱ چند کنسرت دیگر
نسب فردوسی، کنسرت پانتومیم‌ها، کنسرت‌های رشت و پهلوی، کنسرت آپرت‌ها
- ۴۸۵ یک روز هنرمند
آهنگ بامداد، نغمه‌ی ظهر، نوای شب
- ۴۸۹ آثار پایدار
روح‌انگیز، فداکاری سنجری، ضبط صفحات موسیقی، جمله‌ی معترضه، سولوهای تار، ساز و آواز، آهنگ‌های موزون
- ۴۹۹ تابلوهای موسیقی
قالیچه‌ی کرمان، نیم‌شب یا رؤیای حافظ
- ۵۰۵ پانتومیم‌ها
دزدی بوسه، پانتومیم لاسی‌ها
- ۵۰۹ آپرت‌ها
خطابه راجع به تئاتر، آپرت گلرخ، آپرت شوهر بدگمان
- ۵۱۷ درام‌ها
دختر ناکام، جدایی
- ۵۲۱ مدرسه‌ی موسیقی دولتی
کتاب‌نویسی، افتتاح مدرسه، ارکستر مدرسه، پیشرفت مدرسه، فارغ‌التحصیل‌ها، جشن مدرسه
- ۵۲۹ تألیفات استاد
دستور تار چاپ برلن، مارش پیام به سیروس (کوروش)، ساقی‌نامه (شمع و پروانه)، دستور ویولن، دستور جدید تار، ابتکارات و خواص تار وزیری، موسیقی نظری، سرود مدارس
- ۵۴۳ سرنوشت چه بود؟
در دامن کوهسار، اندرزهای دوستانه، دیدار دانشمند، بازگشت به درس و تحصیل، باز هم موسیقی، سخنی از دوستان، یادی از مربیان، راه آتیه، پایان این داستان

جلد سوم

- ۵۵۷ پیش‌گفتار مصحح
کودکی حبیب، سفر خراسان، حبیب و پروانه، کلاس سنتور، سنتور و رادیو، شناسایی سمعی،
- ۵۶۵ استاد سنتور
کودکی حبیب، سفر خراسان، حبیب و پروانه، کلاس سنتور، سنتور و رادیو، شناسایی سمعی،

فهرست مطالب ۱۵

۵۷۷	هنرمند ناراضی، داغ فرزند، سماعی را بشناسید، آواز حبیب، دشمنی با خود، آخرین روز، به یاد حبیب، داغ حبیب، یکی از شاگردان حبیب
۵۸۹	صبا و پیروانش ابوالحسن صبا، مهدی خالدی، محمود ذوالفنون، علی تجویدی، حسین صبا، فرامرز پایور، ملکه برومند
۵۹۱	نگارنده چه می‌کرد؟ دیدار شاه
۵۹۷	هنرستان عالی موسیقی تغییر برنامه، اداره‌ی موسیقی کشور، معلمین متخصص، ارکستر هنرستان، پرورش افکار
۶۰۷	پایان داستان هنرستان کلاس شبانه، هنرپیشگان تاجیک، آهنگ‌های محلی، ارکستر سمفونیک، هنرمند شوروی، استادان چک، دوران نامساعد، مثالی از موسیقی، خدمتگزار فرهنگ، چند داستان کوتاه
۶۱۱	موسیقی مدارس موسیقی رادیو دخالت‌های ناروا، شورای موسیقی، هنرهای زیبا، باز امیدوار باشیم؟ یک نگاه به روزنامه‌ها، خاتمه‌ی کلام در این موضوع
۶۱۷	انجمن موسیقی ملی کنسرت‌های اولیه، کار اساسی، کنسرت برای اعضا، کنسرت در شهرستان‌ها، کنسرت‌های دیگر، باشگاه موسیقی
۶۳۵	پدر و پسر هنرمند موسی معروفی، جواد معروفی
۶۳۹	چند موسیقی‌دان مهدی برکشلی، علی محمد خادم‌میثاق، احمد فروتن‌راد، ابراهیم منصوری
۶۴۹	خوانندگان آواز تاج اصفهانی، رضاقلی میرزا ظلی، جواد بدیع‌زاده، ادیب خوانساری، عبدالعلی وزیری، حسین قوامی (فاخته‌ای)، غلام‌حسین بنان، قمرالملوک وزیری، ملوک ضربابی، عزت روح‌بخش، دلکش
۶۶۵	چند نوازنده حسین تهرانی، حسین علی وزیری‌تبار، نصرالله زرین‌پنجه، ابراهیم سرخوش، لطف‌الله مجد، حسن کسایی، یحیی زرین‌پنجه

- ۶۷۳ سرایندگان تصنیف
 رهی معیری، مؤید ثابتی، نواب صفا، محمدعلی امیرجاهد، هدایت نیرسینا، معینی کرمانشاهی،
 حسن صدرسالک
- ۶۸۷ انتشارات: تپسیقی
 مجله‌ی موسیقی، مجله‌ی هنرمندان، مجله‌ی چنگ، روزنامه‌ی زنگ، مجله‌ی موزیک ایران،
 لطف‌الله مفخم‌پایان
- ۷۰۳ هنرستان موسیقی ملی
 کنسرت‌های هنرستان

ضمیمه

- ۷۰۹ مجموعه عکس‌های کاخ گلستان از موسیقی‌دانان قاجار (نوشته‌ی ساسان فاطمی)
- ۷۱۱ نخستین عکس‌ها
 مقدمه، عکس‌های سال ۱۲۸۰ قمری، عکسی به تاریخ ۱۲۸۶ قمری
- ۷۲۵ عکس‌های آتش‌پزان یا آتش‌بیلاقی
 عکس سال ۱۲۹۷ قمری، عکس سال ۱۳۰۲ قمری، عکس‌های سال ۱۳۰۴ قمری، یک عکس
 بدون تاریخ، عکس‌های سال ۱۳۰۵ قمری، عکس‌های سال ۱۳۰۷ قمری، از ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۳ قمری
- ۷۶۱ چند عکس دیگر
 عکس‌های عید قربان ۱۳۰۹ قمری، میرزا علی‌اکبر شاهی، غلام‌حسین تارزن و داود شیرازی،
 ظهیرالدوله و حسام‌السلطنه
- ۷۷۵ نمایه‌ی عمومی
- ۷۹۹ نمایه‌ی موضوع
- ۸۰۵ نمایه‌ی آثار موسیقی وزیری

چرا این سرگذشت را می نویسم؟

جوانان امروز داستان گذشته‌ی موسیقی ما را نمی‌دانند، زیرا در این باره کتابی نوشته نشده است که بخوانند. موسیقی ما هم به مقتضای طبیعت، در محیطی اختصاصی به وجود آمده و نشوونما یافته که به مزاج اجتماع امروز درست نمی‌سازد. مردم، نغمه و آهنگی را طالبند که دل به آن بندند و سرگرم شوند ولی چیزی را که می‌خواهند، نمی‌جویند. پس دست به دامان موسیقی اروپایی می‌برند؛ اما چون در همه‌کس مایه‌ی کافی برای فهم آن هم پیدا نمی‌شود، به ساده‌ترین نوع آن که «جاز» است دل خوش می‌دارند. نوازندگان و خوانندگانی هم که رگ خواب آن‌ها را پیدا کرده‌اند الحان ما را با آن سبک، به گوش می‌رسانند و با این ترتیب موسیقی ما را ضایع و فاسد می‌سازند. شنیدن آهنگ‌هایی از این قبیل که متأسفانه بیشترین بخش موسیقی رادیوی ما را تشکیل می‌دهد از طرفی و فراهم نبودن وسایل و موجباتی که بتوان موسیقی حقیقی را به گوش مردم رسانید از طرف دیگر مرا بر آن داشت که وضع این هنر را با روشی که داشته و تغییراتی که به تدریج در آن راه یافته، در کتابی بنگارم و در دسترس علاقه‌مندان هنر بگذارم. اینک به شرح علی می‌پردازم که موجب شد این تاریخچه به شیوه‌ی خاصی نگاشته شود.

این کتاب شامل تاریخ موسیقی ایران است در پنجاه ساله‌ی اخیر که شاید بیشتر از زمان‌های گذشته تغییراتی در آن راه یافته است؛ یعنی این داستان از سال ۱۲۸۵ هجری شمسی شروع می‌شود که مصادف با بیداری ملت و دوره‌ی مشروطیت است. شاید بعضی صاحب‌نظران بگویند که چرا کتاب فقط به این زمان کوتاه محدود شده است؟ نگارنده در هفده سال قبل در بخش دوم کتاب نظری به موسیقی، اشاراتی به تاریخ قدیم موسیقی ایران نموده است و از این جهت پنجاه سال اخیر را برای این کتاب در نظر گرفته‌ام که مقارن دوران زندگانی خودم بوده است تا آنچه را به چشم دیده‌ام، بیان کنم. اما برای حکایت

سال‌های اولیه‌ی عمرم که طفل بوده و قابلیت درک بعضی نکات دقیق را نداشته‌ام و در آن زمان نیز موسیقی ما خالی از داستان‌هایی نمی‌باشد، گفته‌هایی را که از زبان اشخاص سالخورده شنیده‌ام، بازگو کرده‌ام و در این قسمت هم گفته‌های آن‌ها را در ترازوی ذوق و اندیشه و احساس گذارده، آنچه را که به‌نظرم قابل قبول و درست آمده است نگاشته‌ام و تا چیزی برایم روشن و ثابت نبوده است، به رشته‌ی تحریر درنیاورده‌ام. در آنچه هم که خود دیده‌ام، ذره‌ای از حقیقت و انصاف دور نشده‌ام، به‌طوری که خواننده‌ی عزیز می‌تواند با اطمینان خاطر این کتاب را که جز راست در آن چیزی نیست، بخواند و از گذشته‌ی موسیقی کشورش به درستی اطلاع حاصل کند.

وقتی خواستم تاریخ موسیقی این پنجاه سال را بنویسم، این اندیشه از خاطرم گذشت که اگر کتاب منحصراً جنبه‌ی تاریخی داشته باشد شاید در دیده‌ی بعضی از خوانندگان، خشک و بی‌مزه جلوه کند. به این جهت چنین در نظرم آمد که کتاب را به‌صورت قصه و حکایت درآورم و نام سرگذشت بر آن گذارم و آن را با داستان زندگانی خود همراه کنم، باشد که به این ترتیب خواندنش جالب‌تر آید. این را هم بگویم: گرچه این کتاب سرگذشت زندگی من هم هست، اما نه تمام سرگذشت، بلکه آنچه را که با موسیقی ارتباط نزدیک داشته است. بنابراین شرح حال خویش را نمی‌نویسم که خودنمایی کنم، موسیقی آن زمان را حکایت می‌کنم تا شما هم این قصه را بشنوید. شاید مانند دیگر قصه‌ها شیرین و دلچسب نباشد، ولی سعی می‌کنم که خسته و ملول هم نشوید. آیا توانسته باشم از عهده‌ی این کار برآیم؟ این شما هستید که می‌توانید در پایان کتاب، مرا در خور آنچه می‌دانید به نیکی یا بدی یاد کنید. آرزو دارم که این کتاب را همه بخوانند. نه تنها اهل موسیقی که شاید بسیاری از مطالب آن را بهتر از من می‌دانند. نه از این جهت که از گذشته‌ی من باخبر شوند، چه من در میان این سرگذشت، ذره‌ای بیش نیستم و تنها برای این که رشته‌ی حکایت‌ها را به‌هم پیوند کنم، داستان زندگی خود را به میان کشیده‌ام. روی سخن با دیگر مردم و به‌خصوص دوستداران هنر است؛ زیرا آن‌ها هستند که موسیقی امروز ما را می‌شنوند و رضایت خاطر نمی‌یابند و چون از گذشته‌ی آن بی‌خبرند و نمی‌دانند چه کسانی در این راه زحمت کشیده و پیش‌قدم بوده‌اند، از آن‌ها که هنر ایران را به پستی کشیده‌اند، ملول و آزرده شده‌اند. مقصود من رفع این آزرده‌گی‌هاست تا صاحب‌نظران در خلال این سرگذشت، حقیقت را جست‌وجو کنند و دریابند. به همین جهت از ذکر نکات فنی و اصطلاحات هنری که دور از ذهن ناآشنایان است تا حدود امکان صرف‌نظر کرده و سعی نموده‌ام که مطالب علمی با عباراتی ساده بیان شود. شک نیست که انجام این منظور کاری آسان نبوده است. شاید هم توفیق نیافته باشم، چنان که در بعضی صفحات ناگزیر شده‌ام برخی کلمات را در حاشیه‌ی متن توضیح دهم تا نکته‌ی تاریکی به‌جای نماند و موضوع را همه‌کس به‌روشنی دریافت کند.

اگرچه این کتاب مانند قصه‌ای دراز از سال تولدم آغاز می‌شود و به‌ترتیب تاریخ پیش می‌رود، اما مانند قصه‌های دیگر نیست که فصول آن کاملاً به هم پیوسته باشد تا خواننده برای رسیدن به نتیجه همه را دنبال هم بخواند. در عین حال که ارتباط فصل‌ها را در نظر داشته‌ام، کوشش کرده‌ام که در هر فصل،

چرا این سرگذشت را می‌نویسم؟ ۲۱

مطلب به آخر برسد و چیزی مبهم و نامعلوم باقی نماند. من نمی‌خواهم که این سرگذشت مانند رمان خوانده شود، زیرا افسانه‌نویسی نکرده‌ام. شما هم اگر فرصت خواندن داشتید کمی در مطالب آن بیشتر تأمل کنید، شاید زیاد بی‌فایده نباشد. اگر هیچ بهره‌ای نبرید اقبالاً به وضع موسیقی مملکت خودتان آشنا می‌شوید؛ وقتی هم که بیشتر آشنا شدید، بهتر به درک این هنر نایل می‌آیید. پس اگر در ضمن خواندن کتاب، بعضی از فصول به‌نظرتان دراز آمد بر من خرده نگیرید، زیرا نخواست‌ام مطلب را ناقص بگذارم و شما محتاج مطالعه‌ی فصل بعد باشید. شاید هم برخی از این فصل‌های طویل قصه‌های شیرینی در بر داشته باشد که شما را زیاد خسته نکند. اگر هم کسل شدید، فصل را ناتمام گذارید و قسمت بعد را بخوانید؛ چیزی گم نخواهید کرد؛ اما ممکن است به مطلبی برسید که به‌نظر شما که از سابقه بی‌خبرید، مبهم جلوه کند. از این گذشته، بعضی فصول مفصل هم جنبه‌ی تاریخی دارد که مطالعه‌ی آن بی‌فایده نیست. نام کسی را سرفصل این سرگذشت نکرده‌ام، زیرا نخواست‌ام شرح حال کامل موسیقی‌دان‌ها را بنویسم. شاید به همین نظر بوده است که در بعضی از فصل‌ها مطالب از جایی شروع می‌شود که با عنوان، رابطه‌ای ندارد. امیدوارم این روش موجب ملال شما نشود؛ پیش بروید و بخوانید تا به موضوع برسید. البته این کار بی‌علت نبوده است؛ بسیاری از نوازندگان هنرمند ما که نام‌شان هم به گوش شما رسیده است، نه خود چیزی نوشته‌اند، نه معاصرین آن‌ها جزئیات زندگانی‌شان را می‌دانند و نه آثاری دارند که روی کاغذ آمده باشد تا من بتوانم از اثر، پی به مؤثر برم و نه آن‌ها را دیده‌ام. اگر هم دیده‌ام، طفل بوده‌ام و هرگز کودکی شایسته‌ی آن نیست که هنر هنرمند را درست درک کند و به خاطر بسپارد و همین‌که فهمش به آنجا رسید که به خوبی دریابد، یادداشت کند و اکنون از نظر تو ای خواننده‌ی عزیز بگذرانند. به همین جهت است که همیشه این سرگذشت‌نویسی‌ها از مجهولات آغاز می‌شود. اما تصور نکنید که این داستان نیز شامل آن مبهمات است. من فقط آنچه را که به چشم دیده و به گوش شنیده و یقین کرده و با ذوق، احساس نموده یا در کتاب خوانده‌ام به روی کاغذ آورده‌ام.

برای مطالعه‌ی روش موسیقی‌دان‌ها دو وسیله بیشتر در دست نیست: صفحه‌ی گرامافون و اثری که نوشته شده باشد. از بعضی نوازندگان صفحه‌ای موجود نیست یا اگر هم باشد آن قدر کهنه و سوزن خورده است که چیز درستی از آن درک نمی‌شود؛ اما اثر نوشته؛ یا اثری نداشته‌اند یا اگر هم داشته‌اند نگاشته یا چاپ نشده است که در دسترس من باشد. به همین جهت از برخی، به نامی اکتفا می‌کنم و از آن‌ها که آثارشان موجود است بیشتر سخن می‌گویم. اگر کسی بعدها بخواهد تاریخ موسیقی این پنجاه ساله را بنویسد کتاب حاضر نیز یکی از منابع او خواهد بود.

درباره‌ی کسانی که استاد یا دوست من بوده‌اند به تفصیل بیشتری نوشته‌ام، زیرا به روحيات و افکار و ذوق و هنر آن‌ها بهتر آشنایی داشته‌ام؛ اما نباید تصور شود که در این قسمت حقیقت را فدای حق دوستی و استادی کرده‌ام. اگر آن‌ها را ستایش نموده‌ام، به‌راستی در خور آن بوده‌اند و اگر از آن‌ها به اشاره‌ی گذشته‌ام، آثاری نداشته‌اند که مورد بحث قرار گیرد یا کار مهمی انجام نداده‌اند که محتاج تذکر باشد. اگر کسانی باشند که من از آن‌ها نامی نبرده‌ام، چیزی از آنان نشنیده و اثری ندیده‌ام و اگر حقیقتاً

در این سرگذشت قابل ذکر بوده‌اند، باید از بخت بد خود شکایت کنم که چرا از مجالست آن‌ها برخوردار نشده‌ام. از این گذشته، هر که سازی می‌زند یا آهنگی می‌سازد نباید انتظار داشته باشد که در این‌جا شرح حالش تمام و کمال نوشته شود؛ زیرا هر سازی شنیدنی نیست و هر آهنگی قابل دوام نمی‌باشد. به‌خصوص که حالا همه‌ی نوازندگان، آهنگسازان؛ ولی من اکثر آن‌ها را مقلدی بیش نمی‌دانم. اگر کسانی با داشتن چند پیش‌درآمد و تصنیف و رنگ که وقتی آن‌ها را تجزیه کنیم، چیزی جز تقلید آثار گذشتگان نیست، شرح و وصف خود را در این کتاب نبینند، از من آزرده نشوند؛ شاید بهتر باشد که علت را در خود جست‌وجو کنند. اگر فی‌المثل امروز کسی به‌خوبی درویش‌خان پیش‌درآمد بسازد، هنری نکرده است. آن که مبتکر این فکر بوده است مورد توجه است. آهنگساز امروز اگر می‌تواند باید پیش‌درآمدش را برای ارکستر بنویسد که زمان مخترع اولیه، برای این فکر آماده نبوده است. یا اگر کسی ویولن را مثلاً مانند صبا بزند، هرچه هم زحمت کشیده باشد، تازه خوب تقلید کرده است. هر وقت هنر نوازندگی را در سبک موسیقی ایرانی از استاد صبا، ولو یک قدم جلوتر برد، آن وقت شایسته‌ی ذکر خواهد بود. پس من در این کتاب هنر برگزیدگان موسیقی را وصف و حکایت می‌کنم، نه ساز و آهنگ همه را؛ زیرا اگر چنین نمی‌کردم داستان آن قدر طولانی می‌شد که خواننده را ملول می‌کرد.

در ضمن نوشتن سرگذشت، گاهی از بعضی داستان‌ها و پیش‌آمدها متأثر می‌شوم و این تأثر مرا به مباحث اخلاقی و اجتماعی می‌کشاند و هرچند کوشیده‌ام که وارد این مطالب نشوم، ولی گاه اختیار قلم از دست عقل دوراندیش خارج شده و احساسات غلبه کرده و مرا هم به میدان مبارزه کشیده است. در نتیجه آنچه شاید به‌نظر بعضی ناگفتنی است، به نوک خامه جاری شده، ولی از این سبک یک فایده حاصل گردیده است که اگر برای غیرموسیقی‌دانان و اهل ادب و تاریخ به توضیح واضحات و تکرار بسی نوشته‌های از این بهتر که در دسترس آن‌هاست شباهت یافته است، اما برای اهل موسیقی که متأسفانه در کشور ما کمتر کتاب می‌خوانند و به این امور وارد نیستند بی‌فایده نخواهد بود؛ زیرا شاید آن‌ها هم بخواهند این کتاب را بخوانند. پس اگر به این وسیله توانسته باشم چشم و گوش آن‌ها را بیشتر باز کنم، این خود خدمتی است که به آنان نموده‌ام. به من ایراد نکنید که از فن خود دور افتاده‌ام! شک نیست که من هم عضو این اجتماعم و بی‌نظمی‌ها و بی‌عدالتی‌ها در من نیز اثراتی گذارده و همین تأثیرات است که توسن قلم را رها کرده، مرا به بحث در این امور کشانیده است. از این گذشته، گرچه عمر خود را چنان که در سرگذشتم خواهید خواند وقف موسیقی کرده، ولی سال‌ها نیز در رشته‌های ادبیات و فلسفه و تعلیم و تربیت تحصیل و مطالعه نموده‌ام و اگر جز این می‌کردم مثل این بود که بهره‌ای از این تحصیلات نگرفته بودم. شاید بعضی خوانندگان هم که وارد امور اجتماعی هستند این انتقادات را پسند نکنند و قابل ارزش ندانند، ولی اگر به کُنه فکر من واقف شوند به خوبی درمی‌یابند که موسیقی‌دان امروز در اجتماع زندگی می‌کند و همه‌چیز را خوب می‌بیند و نمی‌تواند چشم اغماض داشته باشد؛ یعنی نویسد که به او مربوط نیست. اگر سایر اهل فن دست به قلم نمی‌برند، من در این کتاب مانند نماینده‌ی آن‌ها بوده‌ام و احساسات و تفکرات آنان را که مکرر از زبان‌شان شنیده‌ام به رشته‌ی تحریر آورده‌ام؛ ولی اگر توانسته باشم حق

بیش از پنجاه سال از تاریخ انتشار جلد اول سرگذشت موسیقی ایران، نوشته‌ی استاد روح‌الله خالقی، می‌گذرد و این کتاب که از منابع و مراجع معتبر تاریخ معاصر موسیقی ایرانی است، نزدیک به نیم قرن است که با همان صورت و ترکیب نخستین — و شاید هم با کیفیتی نازل تر — همچنان تجدید چاپ می‌شود. زنده‌یاد خالقی در سال ۱۳۴۴، یعنی نُه سال پس از انتشار جلد دوم سرگذشت موسیقی ایران، در یکی از بیمارستان‌های اتریش درگذشت و در واقع، مرگ زودهنگام، مجال نداد تا او بتواند جلد سوم کتاب و آنچه را که در طول سال‌ها تحقیق، نوشته و گردآورده بود و بارها در جلد اول و دوم کتاب، وعده‌ی انتشارش را داده بود، به چاپ برساند. بی‌تردید اگر مؤلف گران قدر سرگذشت موسیقی ایران چنین فرصتی را می‌یافت، کاستی‌های اثرش را برطرف می‌کرد و آن را با کیفیتی مطلوب‌تر در دسترس دوستداران موسیقی ایرانی می‌گذاشت.

اکنون چاپ چهارم سه جلد سرگذشت موسیقی ایران در یک مجلد در دسترس پژوهندگان و دوستداران موسیقی ایرانی قرار گرفته‌است. بخش‌هایی از جلد سوم افزوده‌های دکتر ساسان سپنتا و بخش ضمیمه، مجموعه عکس‌های کاخ گلستان از موسیقی‌دانان قاجار، نوشته‌ی ساسان فاطمی است.

